

LESEK OLEJNIK

 [HTTPS://ORCID.ORG/0000-0002-7404-9507](https://orcid.org/0000-0002-7404-9507)
LESEK5506@GMAIL.COM

Uniwersytet Łódzki

Wydział Filozoficzno-Historyczny

Katedra Historii Polski i Świata po 1945 r.

Działalność Jana Plewińskiego w ruchu ludowym w okresie II Rzeczypospolitej i w konspiracji antyhitlerowskiej

Jan Plewiński's activity in the peasants' movement in the period of the Second Polish Republic and in the anti-Nazi conspiracy

Streszczenie: Jana Plewińskiego (1898–1970) zaliczyć można do grona najwybitniejszych w dziejach najnowszych działaczy ludowych ziemi sieradzkiej. Obecnie jednak jest raczej mało znany, jakby zapomniany. Od 1919 r. działał w ruchu ludowym w kole młodzieży swojej rodzinnej wsi Strzałki (gmina Majaczewice). Od 1923 r. związał się z PSL „Wyzwolenie”, a od 1931 r. działał w Stronnictwie Ludowym (SL), w którym wtedy skupili się członkowie trzech dotąd samodzielnie funkcjonujących ugrupowań chłopskich. Najsilniejszą pozycję Plewiński wypracował sobie w latach 30. XX w., zarówno w SL jak i ZMW RP „Wici”. Od 1934 r. wchodził w skład Zarządu Powiatowego SL, w rok później objął funkcję sekretarza powiatowego i piastował ją do wybuchu II wojny światowej. W 1936 r. wybrany został do Zarządu Wojewódzkiego SL w Łodzi. W latach 1935–1936 stał na czele powiatowych struktur ZMW RP „Wici”. W latach 1936–1938 był członkiem Zarządu Wojewódzkiego tej organizacji. Był związany ze środowiskiem młodych, radykalnych działaczy ludowych, którzy skupili się wokół wydawanego wprawdzie w Poznaniu, a następnie w Łodzi czasopisma „Chłopskie Życie Gospodarcze”. Był cenionym prelegentem i często występował na różnych zgromadzeniach publicznych organizowanych przez sieradzki ruch ludowy. Współorganizował wielki strajk chłopski w 1937 r. Za swą działalność przeciw władzy sanacyjnej był w okresie Drugiej Rzeczypospolitej kilkakrotnie więziony. Na początku okupacji hitlerowskiej (listopad–grudzień 1939) znalazł się w sieradzkim więzieniu (w ramach antypolskich represji okupanta). Po ucieczce z więzienia

włączył się aktywnie w tworzenie struktur konspiracji ludowej. Należał do kierownictwa lokalnego tej konspiracji (wchodził w skład „trójki” a następnie „piątki” powiatowej SL „Roch”, w latach 1944–1945 – po aresztowaniu Adama Banacha stanął na czele konspiracji ludowej powiatu sieradzkiego). Był także żołnierzem „Chłostry”, a od 1941 r. Batalionów Chłopskich. Jego działalność w latach 1945–1972 w ruchu ludowym (w SL, PSL, ZSL) szerzej opisuję w szkicu biograficznym zamieszczonym w numerze 37 (2021) „Rocznika Historycznego Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego” w Warszawie.

Słowa klucze: historia najnowsza, ziemia sieradzka, ruch ludowy, Jan Plewiński

Summary: Jan Plewiński (1898–1970) can be counted among the most outstanding people's activists in the history of the Sieradz region. Now, however, it is rather little known, as if forgotten. His activity in the years 1945–1972 in the people's movement (in SL, PSL, ZSL) is described in more detail in the biographical sketch included in issue 37 (2021) of the “Yearbook of the Historical Museum of the History of the Polish People's Movement” in Warsaw. From 1919, he was active in the peasant movement in the youth circle of his native village of Strzałki (Majaczewice commune). From 1923, he joined the PSL “Wyzwolenie” (“Liberation”), and from 1931 he was active in the Stronnictwo Ludowe – People's Party (SL), which then gathered members of three previously independently functioning peasant groups. The strongest position was achieved by Plewiński in the 1930s, both in SL and ZMW RP “Wici”. From 1934, he was a member of the SL County Management, a year later he became the county secretary and held it until the outbreak of World War II. In 1936, in 1936, he was elected to the Provincial Board of SL in Łódź. In the years 1935–1936 he headed the poviat structures of the ZMW RP “Wici”. In the years 1936–1938 he was a member of the Provincial Board of this organization. He was associated with the milieu of radical young people's activists, who focused on the periodical „Chłopskie Życie Gospodarcze” (“Peasant Economic Life”). He was a valued speaker and often performed at various public gatherings organized by the Sieradz people's movement. He co-organized the great peasant strike in 1937. At the beginning of the Nazi occupation (November–December 1939), he was imprisoned in Sieradz (as part of the anti-Polish repressions of the occupant). After escaping from prison, he actively participated in the creation of the structures of the people's underground. He belonged to the local leadership of this conspiracy (he was part of the “trio” and then the “five” of the poviat SL “Roch”, in the years 1944–1945 – after the arrest of Adam Banach, he headed the people's underground in the Sieradz district). He was also a soldier of “Chłostra”, and from 1941, of the Bataliony Chłopskie (Peasants' Battalions). During the period of the Second Polish Republic he was imprisoned several times for his activities against the Sanacja regime.

Keywords: recent history, the Sieradz region, the popular movement, Jan Plewiński

Uwagi wstępne

Choć Jan Plewiński (1898–1970) był jednym z najbardziej zasłużonych działaczy ruchu ludowego ziemi sieradzkiej, to obecnie jest raczej zapomniany. Ma jednak niezwykle bogatą i interesującą biografię. Działal w szeregach ludowych organizacji od pierwszych lat niepodległej Polski po kres życia w realiach PRL. W niniejszym szkicu zaprezentowane zostały wybrane problemy z jego biografii, począwszy od okresu młodości poprzez lata Drugiej Rzeczypospolitej, jak też w konspiracji czasów wojny i okupacji hitlerowskiej. Działalność naszego bohatera po 1945 r. autor niniejszego szkicu przedstawił w artykule zamieszczonym w periodyku Muzeum Polskiego Ruchu Ludowego w Warszawie¹.

Po oswoobodzeniu ziemi sieradzkiej spod okupacji hitlerowskiej w końcu stycznia 1945 r. Plewiński stanął na czele organizacji powiatowej Stronnictwa Ludowego (SL). Współtworzył struktury władzy na tym terenie, w tym przede wszystkim Powiatową Radę Narodową (PRN). Z jej ramienia jakiś czas wchodził w skład Wojewódzkiej Rady Narodowej (WRN) w Łodzi. Odegrał znaczącą rolę w tworzeniu podstaw życia gospodarczego ziemi sieradzkiej po wyzwoleniu, pełnił m.in. funkcję pełnomocnika ds. reformy rolnej w powiecie sieradzkim. Po utworzeniu PSL stanął na czele instancji powiatowej tego stronnictwa. Bez powodzenia kandydował w wyborach do Sejmu Ustawodawczego w styczniu 1947 r. W toku kampanii wyborczej był represjonowany przez UBP – szereg tygodni spędził w areszcie pod fikcyjnymi zarzutami defraudacji dokonanej przy rozprawdzaniu koni z UNRRY. U schyłku lat 40. został członkiem SL, a następnie od listopada 1949 r. – Zjednoczonego Stronnictwa Ludowego (ZSL).

Od 1956 r. w ramach „odwilży politycznej” ludowcy próbowali zaznaczyć swą większą autonomię. Plewiński objął wtedy nawet funkcję prezesa Zarządu Powiatowego ZSL w Sieradzu. Ponownie bezskutecznie kandydował tym razem do Sejmu PRL (II kadencja). Wkrótce okazało się, że iluzoryczne były nadzieje na odrodzenie niezależnego ruchu ludowego, gdyż dominująca w systemie politycznym partia – Polska Zjednoczona Partia Robotnicza (PZPR) – przy wsparciu aparatu bezpieczeństwa zyskiwała coraz pełniejszą kontrolę nad ZSL. Po niepowodzeniu udziału w wyborach sejmowych z 20 I 1957 r. Plewiński ograniczył swą aktywność społeczno-polityczną do lokalnego wymiaru. Od roku 1958 do końca życia pozostawał aktywnym członkiem gromadzkich rad narodowych wpierw w Annopolu, a następnie

---

1 Por.: L. Olejnik, *Jan Plewiński (1898–1970). Działalność społeczno-polityczna po II wojnie światowej*, „Rocznik Historyczny Muzeum Historii Ruchu Ludowego” 2021, nr 37, s. 101–127.

w Korczewie. Zmarł w listopadzie 1970 r. w Sieradzu, został pochowany na miejscowym cmentarzu.

W realiach Drugiej Rzeczypospolitej

Wróćmy jednak do początków jego biografii. Jan Plewiński urodził się 19 X 1898 r. w rodzinie chłopskiej we wsi Strzałki, w gminie Majaczewice w powiecie sieradzkim, wówczas w guberni kaliskiej. Jego rodzinna miejscowość należała do parafii w Burzeninie – dekanat sieradzki w diecezji kalisko-kujawskiej (kościół parafialny p.w. św. Stanisława i św. Wojciecha znajdował się około 3 km od Strzałek). Rodzicami Jana byli małżonkowie Michał Plewiński i Antonina z domu Głowacka. Według akt stanu cywilnego zawarli oni związek małżeński w miejscowości Nieczuj (parafia Burzenin) w maju 1868 r.² Wychowywali liczne potomstwo. Pierwszym ich dzieckiem, zarazem najstarszym bratem Jana, był Walenty urodzony w 1870 r. Potem na świat przychodziły ich następne dzieci: Antoni (1874), Józef (1877), Wojciech Bolesław (1879), Marianna (1881), Florentyna (1883), Adam Stanisław (1886), Ludwik (1888) i Mieczysław (1890)³. Nie wiadomo, czy to kompletna lista rodzeństwa Jana. Niestety z kolejnych lat nie zachowały się akta stanu cywilnego parafii Burzenin, toteż nie wiemy nic na temat innych potomków Michała i Antoniny. Rodzina Plewińskich mieszkała w tym okresie w miejscowości Jastrząb w gminie Majaczewice, gdzie na świat przyszli wymienieni ich potomkowie. Zapewne wkrótce (po 1890 r.) zamieszkała w pobliskich Strzałkach (w tej samej gminie), tam bowiem urodził się bohater niniejszego szkicu – Jan.

Niewiele wiemy o jego młodości. W *Słowniku biograficznym działaczy ruchu ludowego* odnotowano jedynie, iż ukończył szkołę powszechną w rodzinnej wsi, a następnie kursy doksztalające w czasie służby wojskowej w Poznaniu⁴. W dokumencie sporządzonym przez sieradzką Służbę Bezpieczeństwa (SB) w 1960 r. zamieszczono informację o tym, jakoby w latach 1922–1924 podjął pracę w policji⁵. Nie wiemy jednak, dlaczego z pracy tej zrezygnował

2 Archiwum Państwowe w Łodzi (dalej: APŁ), Urząd Stanu Cywilnego Burzenin (dalej: USC Burzenin), Akt ślubu Michała Plewińskiego i Antoniny Głowackiej nr 10/1868.

3 Tamże, Akta urodzenia Antoniego, Józefa, Wojciecha Bolesława, Marianny, Florentyny, Adama Stanisława, Ludwika i Mieczysława Plewińskich.

4 *Słownik biograficzny działaczy ruchu ludowego. Makieta*, Warszawa 1989, s. 323.

5 W dokumencie znajdujemy wzmiankę o tym, iż „Przez pewien okres w 1922–24 służył w policji państwowej”. Por.: Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej Oddział w Łodzi (dalej: AIPN OŁ), Materiały KW MO w Łodzi z lat 1960–1961, sygn. pf 10/420, k. 87–88, t. II, Charakterystyka Jana Plewińskiego (8 XI 1960).

i w jakich okolicznościach. Od lat 20. pracował w gospodarstwie rolnym swych rodziców. Zarazem wykazywał duże zaangażowanie w działalności społecznej i politycznej.

Jego związki z ruchem ludowym rozpoczęły się w 1919 r., kiedy wstąpił do założonego wtedy koła młodzieży wiejskiej w rodzinnej miejscowości (od 1928 r. w Związku Młodzieży Wiejskiej RP). O działalności tego koła w 1920 r. znajdujemy wzmiankę w lokalnym czasopiśmie „Ziemia Sieradzka”:

Ze Strzałek. Podczas krytycznych dla kraju chwil i w naszej wiosce odznaczyło się poczucie obywatelstwa. Zwłaszcza założone tutaj niedawno Koło młodzieży z zapalem rozpoczęło akcję pomocy dla rządu i wojska. Niestety dużo jest jeszcze osobników, którzy się prędko zapalają, ale jeszcze prędej gasną w zapale. To też pomimo, że Koło liczy 40 członków, a wieś około 600 mieszkańców, młodzież zebrała pożyczki ledwo 300 mk [marek], a starsi wspólnie z dużą wsią Prazmowem 6000 mk [marek]. Dla żołnierza zebrano z pośród młodzieży 330 mk [marek], i kilkanaście funtów szarpi. Zajęło się tym kilka osób z inicjatywy matki tutejszego nauczyciela. Pracą swą wyróżniły się młode druhnny, a mianowicie: E. Plewińska, M. Szwedówna, W. Woźniakówna i niektóre dzieci ze szkoły. Więc choć obecnie młodzież nie tak się postarała jak powinna, jest nadzieja, że energiczne i szlachetne jednostki zasilone zastępem terażniejszych uczniów i uczennic dokonają rzeczy nie lada i zbudzą tutejszą ludność do żywszej niż dotąd pracy dla kraju⁶.

Przynależność do koła młodzieży wiejskiej była wstępem do aktywności Jana Plewińskiego w ruchu ludowym. W dostępnych źródłach brak bliższych szczegółów o jego ówczesnej działalności w kołach młodzieży. Możemy np. jedynie spekulować o jego ewentualnym udziale w działaniach zmierzających do powołania organizacji powiatowej Związku Młodzieży Wiejskiej „Wici” na wiosnę 1929 r. Dnia 14 kwietnia odbył się zjazd delegatów kół „Wici” pow. sieradzkiego, którym kierował Władysław Wojtaszek. Powołano wtedy komisję organizacyjną, na czele której stanął inny ówczesny działacz młodzieżowy Bolesław Biernacki. Na 2 VI 1929 r. zwołano zjazd kół młodzieży wiejskiej powiatu sieradzkiego, na którym proklamowano powstanie ZMW „Wici” w tym powiecie⁷.

6 Por.: (J.M.), *Ze Strzałek*, „Ziemia Sieradzka”, 13 XI 1920, nr 46, s. 6. W notce tej odnotowana jest zapewne jakaś krewna, a może nawet siostra Jana Plewińskiego (niestety nie można w cytowanym tekście rozwinąć inicjału jej imienia – E. Plewińska).

7 W. Piątkowski, *Łódzki Związek Młodzieży Wiejskiej (1928–1939)*, [w:] *Ruch ludowy w województwie łódzkim. Sesja popularno-naukowa Łódź 14–15 X 1965*, pod

W 1923 r. Plewiński wstąpił do PSL „Wyzwolenie”⁸. Niestety nic nie wiemy o jego ówczesnej działalności. W dekadzie lat 20. XX w. PSL „Wyzwolenie” było silnym ugrupowaniem w powiecie sieradzkim⁹. Z tego powiatu kandydowali do Sejmu RP działacze ludowi red. Henryk Wyrzykowski (mieszkaniec Łodzi) i Piotr Rychlik, kierownik szkoły powszechnej z Izabelowa (miejscowości blisko Wojsławic). W marcu 1928 r. zostali wybrani do Sejmu RP. Niewątpliwie w Sieradzkim najważniejszą partią w podzielonym wtedy ruchu ludowym było właśnie PSL „Wyzwolenie”. Potwierdzają tę tezę m.in. wyniki wyborów sejmowych z 4 III 1928 r., kiedy to w okręgu wyborczym nr 14 (obejmującym powiaty łódzki, łaski i sieradzki oraz miasta Pabianice i Zgierz) stronnictwo, w którym działał Plewiński, uzyskało łącznie 42 374 głosy, gdy na konkurencyjną listę nr 25 (PSL „Piast”) głosy oddało tylko 11 759 osób (w powiecie sieradzkim „Wyzwolenie” otrzymało 30 812 głosów, natomiast „Piast” – 1 197)¹⁰.

Od 1931 r. główną partią ruchu ludowego stało się Stronnictwo Ludowe, którego przywódca Wincenty Witos we wrześniu poprzedniego roku został aresztowany i osadzony w twierdzy brzeskiej. W opinii historyka Janusza Sochy, sieradzki ruch ludowy przed tą datą był zdominowany przez PSL „Wyzwolenie”. Umożliwiło to stosunkowo szybkie zjednoczenie i utworzenie SL, które przypuszczalnie w całości lub w poważnej części powstało tutaj na bazie organizacyjnej PSL „Wyzwolenie”¹¹. Brak źródeł uniemożliwia ustalenie, czy Jan Plewiński uczestniczył w zjeździe zjednoczeniowym sieradzkich ludowców w dniu 5 VII 1931 r. Nie jest wymieniany wśród osób, które wtedy zostały wybrane do Zarządu Powiatowego SL (pominięto w relacji innych uczestników zjazdu powiatowego). Przewodnictwo pierwszego ZP SL w Sieradzu objął Piotr Rychlik, a w gronie kierownictwa powiatowych struktur partii ludowej znaleźli się m.in. Franciszek Koziół (gmina Szadek), Kazimierz Nykiel (gmina Zadzim), Andrzej Grądkowski (gmina Męka), Stefan Wyganowski (Sieradz), Mikłás [imię nieustalone] (gmina Wróblew),

red. E. Podgórskiej, Łódź 1968, s. 75; B. Wachowska, *Życie polityczne powiatu sieradzkiego w latach 1918–1939*, [w:] *Szkice z dziejów Sieradzkiego*, Łódź 1977, s. 420–421.

⁸ *Słownik biograficzny...*, s. 323.

⁹ Por. szerzej: J. Socha, *Polskie Stronnictwo Ludowe „Wyzwolenie” w Sieradzkim (1915–1931). Część II. Rozwój organizacyjny i wpływy polityczne*, „Rocznik Łódzki” 1977, t. XXII, s. 191–208.

¹⁰ K. i T. Rzepcecy, *Sejm i Senat 1928–1933. Podręcznik zawierający wyniki wyborów w województwach, okręgach i powiatach, podobizny posłów sejmowych i senatorów, statystyk i mapy poglądowe*, Poznań 1928, s. 36.

¹¹ J. Socha, dz. cyt., s. 208.

Bolesław Biernacki i Stefan Wielgus (lub Wielgusz – takie dwie wersje nazwiska występują w źródłach – gmina Rossoszycza)¹². Po zjeździe zjednoczeniowym struktury sieradzkich ludowców szybko rosły. Koła SL powstawały w kolejnych gminach. Wedle danych przekazanych przez posła Henryka Wyrzykowskiego na zjeździe powiatowym w styczniu 1934 r., szeregi sieradzkich ludowców zwiększały się od liczby 389 członków w roku 1932 do 989 w roku następnym¹³.

W szeregach ruchu ludowego ziemi sieradzkiej aktywnie działał w latach 30. XX w. prezentowany tu Plewiński. O jego działalności w PSL „Wyzwolenie” i na początku lat 30. w SL niewiele wiemy. W dokumentach źródłowych nasz bohater pojawia się w 1933 r. i trudno uznać, iż to początek jego kariery w ruchu ludowym. Musiał wypracować sobie silną pozycję już wcześniej. W marcu 1933 r. władze administracyjne odnotowały jego przemówienie na wiecu ludowym w Prażmowie. Brało w nim udział około 150 osób. Występujący jako prelegent Plewiński poddał ostrej krytyce politykę gospodarczą rządu¹⁴. Wkrótce po wzmiankowanym wiecu w Prażmowie na zjeździe powiatowym SL w styczniu 1934 r. Jan Plewiński wybrany został do składu władz powiatowych. Prezesem powiatowym pozostał wtedy Piotr Rychlik¹⁵.

Wzmocnienie pozycji Plewińskiego następowało od 1935 r., kiedy to rozpoczęła się jego kariera w strukturach SL i ZMW RP „Wici” w skali powiatu i województwa. W tymże roku sieradzki SL przeżywał kryzys i podziały na tle rozbieżności w kwestii stosunku do polityki rządu sanacyjnego, zwłaszcza zapowiedzianego 14 VII 1935 r. przez Kongres SL bojkotu wyborów parlamentarnych. W Łódzkiem uchwały podjętej w tej sprawie nie zaakceptował popularny i wpływowy działacz, aktywny na ziemi sieradzkiej były poseł Henryk Wyrzykowski, i znalazł się w gronie kilkunastu działaczy SL (głównie posłów),

12 APŁ, Urząd Wojewódzki Łódzki (dalej: UWŁ), sygn. 2507/h, k. 188, Miesięczne sprawozdanie sytuacyjne wojewody łódzkiego za lipiec 1931 r.

13 Tamże, sygn. 2507/k, k. 20, Sprawozdanie miesięczne wojewody łódzkiego za styczeń 1934 r.

14 Tamże, sygn. 2507/j, k. 95, Miesięczne sprawozdanie sytuacyjne wojewody łódzkiego za marzec 1933 r.

15 Na zjeździe powiatowym SL w Sieradzu w dniu 7 I 1934 r. do Zarządu Powiatowego stronnictwa weszli: prezes Piotr Rychlik, wiceprezisi Franciszek Kozioł i Stefan Wielgus, sekretarz Józef Kowalski, skarbnik Michał Buczek, członkowie – poseł Henryk Wyrzykowski, Jan Plewiński, Józef Similak, Józef Błaszczak, Walenty Rudowicz i Stanisław Piotrowski. Por.: tamże, sygn., 2507/k, k. 20, Sprawozdanie miesięczne wojewody łódzkiego za styczeń 1934 r.

którzy opuścili stronnictwo¹⁶. W ocenie wojewody łódzkiego: „wystąpienie grupy posłów ze Stronnictwa Ludowego wywołało duży oddźwięk, a to ze względu na osobę Wyrzykowskiego, bardzo tam czynnego i posiadającego poważne wpływy. Znalazła się jednak grupa ludzi stojących zdecydowanie na gruncie uchwał Kongresu, która podjęła energiczną akcję przeciw Wyrzykowskiemu, kandydującego z tego okręgu”¹⁷.

Już 10 VIII 1935 r. w prasie poinformowano, że Wyrzykowski kandyduje do Sejmu z okręgu Sieradz–Łask–powiat łódzki. Decyzja ta została potępiona m.in. na łamach „Chłopskiego Życia Gospodarczego”. Tak tam (prezentując listę „odstępców”) skomentowano „secesję” z SL tego działacza:

Jak widzimy z powyższej listy, Henryk Wyrzykowski znalazł się w godnym towarzystwie – razem z generałami i obszarnikami. [...] Zaś nasz „czcigodny poseł”, jak nazwał Wyrzykowskiego na dożynkach w Brzeziu w zeszłym roku jeden z mówców, chociaż czcigodnym niestety przestał być, a stał się zdrajcą chłopskim i w myśl uchwał Kongresu z chwilą przyjęcia kandydatury przestaje być członkiem Stronnictwa Lud[owego] a przechodzi do grupy Michalkiewiczów, Kulisiewiczów i Fijałkowskich¹⁸.

W obliczu rozbieżności wśród aktywu i zarysowującego się rozłamu, ZP SL w Sieradzu przyjął 6 VIII 1935 r. uchwałę, która stanowisko w kwestii wyborów scedowała na planowany na 16 sierpnia powiatowy zjazd stronnictwa (ostatecznie do zjazdu powiatowego nie doszło, co potwierdziło istniejące tu podziały)¹⁹. Administracja wojewódzka odnotowała zebrania i wiece odbyte w sierpniu tegoż roku w powiecie sieradzkim. W przewodzie byli ich uczestnicy, którzy opowiedzieli się za bojkotem wyborów. Tak było m.in. w Wierzbach, Jasionce, Charchowie Pańskim, Pudłowie i Chojnem. Wystąpili na nich czołowi działacze „Wici”, w tym Jan Plewiński i Antoni Kornacki, którzy w wymienionych wyżej miejscowościach wzywali do „wstrzymania się od

16 W dniu 8 VIII 1935 r. grono znanych działaczy wystąpiło z SL i zaapelowało o udział w wyborach parlamentarnych. Z regionu łódzkiego byli to: Antoni Langner, Błażej Stolarski i Henryk Wyrzykowski. Por.: *Zdrada grupy „wyzwoleńców”*, „Chłopskie Życie Gospodarcze”, 15 VIII 1935, nr 12A, s. 12.

17 APŁ, UWŁ, sygn. 2507/I, k. 332, Sprawozdanie miesięczne wojewody łódzkiego za sierpień 1935 r.

18 *Choroba poselska H. Wyrzykowskiego*, „Chłopskie Życie Gospodarcze”, 15 VIII 1935, nr 12A, s. 12.

19 APŁ, UWŁ, sygn. 2507/I, k. 334, Sprawozdanie miesięczne wojewody łódzkiego za sierpień 1935 r.

udziału w głosowaniu”. Tylko na wiecu w Dzierżąnej, gdzie wystąpił Stefan Wielgus, większość uczestników poparła jego agitację na rzecz udziału w wyborach²⁰. U schyłku lata 1935 r. udało się rozbieżności te w znacznej mierze przezwyciężyć. Jednak echa wzmiankowanych podziałów w sieradzkiej organizacji SL odnotowujemy jeszcze w kolejnych miesiącach. Z inspiracji byłego posła H. Wyrzykowskiego podjęta została nawet próba reaktywowania PSL „Wyzwolenie” w powiecie sieradzkim. Na czele powołanego Tymczasowego Zarządu Powiatowego stronnictwa stanął Stefan Wielgus²¹.

W przezwyciężeniu rozłamu wśród aktywu ludowców sieradzkich największe zasługi mieli młodzi działacze, skupieni głównie w organizacji młodzieży „Wici”²². Ich aktywność dostrzegała administracja wojewódzka. W sprawozdaniu periodycznym wojewody łódzkiego Aleksandra Hauke-Nowaka odnotowano i scharakteryzowano postawę tej grupy. Miała ona być „reprezentowana głównie przez element młodzieży związany z «Wiciami». Stała na stanowisku uchwał kongresu i prowadziła akcję bojkotową, występując przeciw secesjonistom, jako zdrajcom włościńskim, mającym tylko własne prywatne interesy na oku, tj. zdobycie dla siebie mandatów”²³. Warto odnotować, że organizacja sieradzka ZMW RP „Wici” należała do najaktywniejszych i najliczniejszych w województwie łódzkim. Według oficjalnych danych liczyła w tymże roku (stan z 30 VI 1935 r.) 2102 członków w 75 kołach²⁴. Na czele organizacji powiatowej ZMW RP „Wici” stał wtedy Jan Plewiński.

Na lidera SL w tym powiecie wysuwał się pochodzący z Charlupi Małej Adam Banach, zdecydowany przeciwnik sanacji²⁵. Skupili się wokół niego

20 Tamże.

21 Wojewoda łódzki oceniał, że w Sieradzkim uzewnętrzniły się „pewne wcale poważne momenty rozłamowe, mające na celu odbudowę dawnego «Wyzwolenia», inspiratorem tych posunięć, jakkolwiek pozostającym w ukryciu, jest Wyrzykowski, oficjalnie zaś występuje Wielgus, który też objął stanowisko prezesa Tymczasowego ZP «Wyzwolenie»”. Por.: APŁ, UWŁ, sygn. 2507/l, k. 481–482, Sprawozdanie miesięczne wojewody łódzkiego za grudzień 1935 r.

22 W ocenie wojewody łódzkiego, w Sieradzkim „mimo rozbitcia prowadzono silną agitację antywyborczą, głównie przy pomocy «Wici»”. Por.: tamże, k. 375, Sprawozdanie miesięczne wojewody łódzkiego za wrzesień 1935 r. Por. także: *Wicjarze przeciwko zdradzie przywódców*, „Chłopskie Życie Gospodarcze”, 1 IX 1935, nr 13, s. 8.

23 APŁ, UWŁ, sygn. 2507/l, k. 305, Sprawozdanie miesięczne wojewody łódzkiego za okres od 1 do 31 sierpnia 1935 r.

24 Tamże, k. 576, Sprawozdanie miesięczne wojewody łódzkiego za okres od 1 do 31 sierpnia 1935 r.

25 Na temat Wojciecha Janczaka por. szerzej: K. Świniarska, *Adam Banach (1907–1945)*, „Na Sieradzkich Szlakach” 2007, nr 2–3 (86–87), s. 58–59; *Księga poległych i pomordowanych*

tacy działacze, jak: Jan Plewiński, Stanisław Janczak, Antoni Kornacki i Władysław Domagała. Grupa ta zyskiwała coraz większe wpływy wśród ludowców sieradzkich. Wzmiankowane wyżej podziały w ruchu ludowym Sieradzkiego w dużej mierze zostały przewyżczone w listopadzie 1935 r., kiedy to na zjeździe powiatowym SL dokonano radykalnych zmian w ZP. Wybrano nowe władze powiatowe SL. Funkcję prezesa objął Adam Banach i piastował ją aż do wybuchu II wojny światowej. Zjazd potwierdził umocnienie pozycji Jana Plewińskiego, który został sekretarzem ZP SL i także pełnił tę funkcję do wybuchu wojny²⁶.

Równolegle też Plewiński budował i umacniał swoją pozycję we władzach wojewódzkich, przede wszystkim w ZMW RP „Wici”, ale także w SL. Pierwszym wydarzeniem to potwierdzającym był VII walny zjazd wojewódzki ZMW RP „Wici” w Łodzi (6 VII 1935), kiedy to Jan Plewiński wybrany został do składu Zarządu Wojewódzkiego (ZW). Do ZW wybrany był także na kolejnym VIII zjeździe łódzkich „wiciowców” w Bałdzychowie (18–19 X 1936). Te werdykty delegatów „Wici” były nie tylko dowodem uznania jego roli w ruchu młodzieży wiejskiej, ale także potwierdzeniem uznania dla roli sieradzkiej organizacji, którą w latach 1935–1936 kierował Plewiński (jako prezes ZP). Ostatni raz wybrano go do składu ZW ZMW RP „Wici” na kolejnym IX zjeździe, który odbył się także w Bałdzychowie (28–29 VIII 1937)²⁷. Odnotować warto również, iż przez jedną kadencję Plewiński piastował funkcję członka ZW SL w Łodzi, na którą wybrany został przez zjazd wojewódzki 26 I 1936 r.²⁸ Zapewne od jesieni 1936 r. przestał pełnić funkcję prezesa powiatowego ZMW, a objął ją mieszkaniec Charłupi Małej Stanisław Janczak. Plewiński skoncentrował się na działalności w SL, jako sekretarz powiatowy. Jego formalnym zwierzchnikiem był prezes ZP SL Adam Banach. Pozycja Plewińskiego była jednak znacząca, kierował bowiem bieżącą działalnością organizacji SL w Sieradzkim.

Plewiński w tym okresie był bardzo aktywny, w źródłach odnotowujemy m.in. jego ostrą wypowiedź na spotkaniu w Klonowej, gdzie wystąpił

żołnierzy Batalionów Chłopskich 1940–1945, Warszawa 1995, s. 8; *Słownik biograficzny żołnierzy Batalionów Chłopskich*, oprac. i red. M. Wojtas, t. V, Lublin 2009, s. 59.

26 Obok prezesa A. Banacha w skład Prezydium ZP SL w Sieradzu weszli: I wiceprezes Franciszek Kozioł, II wiceprezes Stanisław Janczak, sekretarz Jan Plewiński i skarbnik Władysław Domagała. Por.: APŁ, UWŁ, sygn. 2507/1, k. 443, Sprawozdanie miesięczne wojewody łódzkiego za czas od 1 do 30 listopada 1935 r.

27 *Aneksy – członkowie Zarządu Łódzkiego Związku Młodzieży Wiejskiej*, zestawiał W. Piątkowski, [w:] *Ruch ludowy w województwie łódzkim...*, s. 348–350.

28 APŁ, UWŁ, sygn. 2507/m, k. 17–18, Sprawozdanie miesięczne sytuacyjne wojewody łódzkiego za czas od 1 do 31 stycznia 1936 r.

przeciwko endecji. Według niego „są tam tylko zdrajcy i szuje oraz wszelka gangrena i zgnilizna”²⁹. Wypowiedź ta wynikała z niechęci ludowców do endecji, która próbowała umacniać swe wpływy na wsi, m.in. poprzez zakładanie kół wiejskich Stronnictwa Narodowego³⁰. Aktyw ludowy konsekwentnie potępiał nacjonalizm³¹.

Dla ugruntowania pozycji Jana Plewińskiego w ruchu ludowym duże znaczenie miały jego kontakty z liderami łódzkiej grupy radykalizującej się młodzieży „wiciowej”, szczególnie grona skupionego w latach 1935–1937 wokół ZW ZMW RP „Wici” i jego czasopisma „Chłopskie Życie Gospodarcze”. Dla ideowego formowania się Plewińskiego istotną rolę odegrały nawiązane kontakty. Blisko współpracował m.in. z mieszkańcem jednej z miejscowości w sąsiednim powiecie łaskim Józefem Balcerzakiem, który był jednym z najwybitniejszych łódzkich „wiciowców”, a następnie prezesem ZW ŁZMW i prezesem ZW SL. Z Plewińskim i innymi działaczami ludowymi Sieradzkiego bliskie i dobre relacje miał Stefan Ignar, pochodzący z Bałdrzychowa, wsi położonej w ówczesnym powiecie łęczyckim, na pograniczu z ziemią sieradzką. Przyszły wicepremier i lider ZSL chętnie uczestniczył w różnych przedsięwzięciach podejmowanych przez sieradzkich „wiciarzy” i ludowców. Plewiński współpracował także z innymi znanymi działaczami ludowymi, m.in. ze Stanisławem Bańczykiem, Bronisławem Drzewieckim. Sieradz chętnie odwiedzali posłowie: Henryk Wyrzykowski, Ignacy Mularek i Antoni Langer.

Wiosną 1936 r. aktyw skupiony wokół „Chłopskiego Życia Gospodarczego” wysunął inicjatywę powołania chłopskiej organizacji zawodowej³². Przygotowano statut i z datą 16 V 1936 r. złożony został wniosek do Urzędu Wojewódzkiego w Łodzi o zarejestrowanie stowarzyszenia pod nazwą „Chłopska Organizacja Zawodowa”. W gronie szesnastu osób, które podpisały się pod złożonym władzom administracyjnym statutom, znaleźli się czołowi działacze ludowi i młodzieżowej organizacji ludowej „Wici” ziemi łódzkiej. Byli wśród nich m.in.: Józef Balcerzak, Stanisław Bańczyk, Bronisław Drzewiecki, Alfons Grzesiak, Stefan Ignar, Antoni Inglot, Stanisław Kołacz, Ignacy Mularek oraz Jan Plewiński³³. Wojewoda jednak odmówił rejestracji takiej

29 Tamże, sygn. 2507/k, k. 290, Sprawozdanie miesięczne wojewody łódzkiego za czas od 1 do 31 lipca 1934 r.

30 B. Wachowska, dz. cyt., s. 435.

31 Tamże, s. 426.

32 J. Balcerzak, *W sprawie organizacji zawodowej chłopów*, „Chłopskie Życie Gospodarcze”, 13 III 1935, nr 2, s. 7.

33 *Chłopska organizacja zawodowa*, „Chłopskie Życie Gospodarcze”, 3 I 1937, nr 1, s. 2.

organizacji. Uzasadniano to tym, iż jakoby „na obszarze województwa łódzkiego, jak i Polski istnieje cały szereg organizacji rolniczych o tych samych celach i środkach działania, przeto powołanie jeszcze jednego stowarzyszenia nie odpowiadałoby względom pożytku społecznego”. Ponadto uznano, iż

nowa organizacja rolnicza, nie mająca dostatecznych zasobów finansowych do wprowadzenia w życie wyłuszczonego w art. 5 projektu statutu zamierzeń, będzie tylko utrudniała prace nad podniesieniem rolnictwa i życia gospodarczego wsi, prowadzone przez wojewódzkie i powiatowe Tow. Organizacji i Kółek Rolniczych oraz specjalne Koła Rolnicze, rozsiane po całej Polsce, a które to organizacje przy współudziale władz państwowych i samorządowych pracują z dodatnim rezultatem nad podniesieniem rolnictwa w dziedzinie oświatowej, gospodarczej i obrony ogólnych interesów rolników, rozporządzając w tej akcji fachowymi siłami instruktorскими i znacznymi środkami materialnymi³⁴.

Silne związki naszego bohatera ze środowiskiem „Chłopskiego Życia Gospodarczego” potwierdzają zdarzenia z początku 1936 r. Wtedy to, z powodu artykułu Franciszka Fołty pt. *Rzeczywistość polska*, skonfiskowany został wydrukowany już numer tego czasopisma. Naraziło to wydawnictwo na poważne straty finansowe. W środowisku ludowców wspierających pismo utworzono fundusz na złagodzenie skutków finansowych konfiskat i zainicjowano zbiórkę pieniężną. Wpłaty były nieduże, ich wielkość ilustrowała zapewne jednak stan zamożności działaczy wiejskich. W pierwszej fazie zbiórki zebrano blisko 100 zł. W gronie darczyńców wymieniono z kwotą 50 groszy naszego bohatera Jana Plewińskiego, tak więc zaznaczył on symbolicznie swoje stanowisko³⁵.

Lata 30. XX w. to okres wielu napięć i konfliktów w społeczno-politycznym życiu kraju. Uczestniczyli w nich czynnie chłopi. Demonstrowali swoje niezadowolenie z rządów sanacji m.in. poprzez manifestacje w czasie Święta Ludowego, jak i inne akcje protestacyjne, w tym strajki. Jako przykład warto przywołać opis przebiegu Święta Ludowego w Sieradzkim w 1936 r. Według wspomnień ich uczestnika i organizatora Jana Plewińskiego: „Na Święcie Ludowym w Charlupie Małej w r. 1936 zgromadziło się ok. 16 tys. chłopów. Samych furmanek chłopskich liczono na kilka tysięcy, gdyż droga od Sieradza

34 Tamże.

35 *W obronie pisma*, „Chłopskie Życie Gospodarcze”, 19 I 1936, nr 3, s. 4.

do Charłupi o długości 5 km była cała wypełniona wozami, a przecież takie kolumny wozów były ze wszystkich kierunków do wsi Charłupia Mała”³⁶.

Podobnie manifestacyjny charakter miały obchody Święta Ludowego w roku następnym. Obszerny meldunek o nich znajdujemy w materiałach sprawozdawczych Samodzielnego Referatu Informacyjnego Dowództwa Okręgu Wojskowego nr IV w Łodzi. Główna część obchodów miała miejsce 16 V 1937 r. w Monicach. Obecni byli na nim chłopci z gmin powiatu sieradzkiego oraz z gminy Widawa z sąsiedniego powiatu łaskiego. W pochodzie wzięło udział około 3 tys. osób, w tej liczbie 282 członków PPS i klasowych związków zawodowych z Burzenina, Złoczewa, Sieradza i Zduńskiej Woli. Odnotowano, iż na wiecu przemawiali: prezes powiatowy SL Adam Banach, adwokat Babski (imię nieustalone) z Warszawy, sekretarz ZP SL Jan Plewiński i przedstawiciel PPS Bronisław Langner (zapewne działacz robotniczy ze Zduńskiej Woli)³⁷.

Największą wówczas manifestacją antysanacyjną był wielki strajk chłopski z sierpnia 1937 r. O jego zorganizowaniu mówiono już na kongresie styczniowym SL, lecz w obliczu różnic poglądów w kwestii jego celowości przygotowania do niego przedłużały się. Ostatecznie strajk chłopski wybuchł. Był jednym z najbardziej masowych protestów społecznych w Drugiej Rzeczypospolitej. Strajkiem kierował wiceprezes Naczelnego Komitetu SL Stanisław Mikołajczyk, a polegał on na zawieszeniu przez chłopów dostaw produktów rolnych do miast. Najbardziej burzliwy przebieg miał w Małopolsce, gdzie w kilku miejscowościach policja strzelała do uczestników. Szacuje się, że łącznie zginęło kilkudziesięciu uczestników protestów chłopskich.

Również chłopci w województwie łódzkim włączyli się do strajku. Jednym z ważniejszych regionów, gdzie rozgrywały się działania protestacyjne, był powiat sieradzki. Tak w relacji współorganizatora strajku, Jana Plewińskiego, wyglądały jego początki:

Strajk chłopski w powiecie sieradzkim w roku 1937 był przygotowany zjazdem chłopów na błoniach we wsi Monice. Z placu zjazdu chłopci przeszli czwórkami do Sieradza. Naprzeciw maszerującym chłopom wystąpił wówczas ksiądz prałat [Walery] Pogorzelski z procesją i chorągwiami

36 Archiwum Zakładu Historii Ruchu Ludowego (dalej: AZHRL), Okręg V – woj. łódzkie, sygn. V/767, k. 34, Protokół z narady b. członków BCh z terenu pow. sieradzkiego, odbytej 15 XI 1958 r. w PK ZSL w Sieradzu.

37 Centralne Archiwum Wojskowe (dalej: CAW), Komunikaty Informacyjne Samodzielnego Referatu Informacyjnego DOK nr IV (dalej: SRI DOK nr IV), sygn. I.371.4/A.18, bp., Komunikat Informacyjny nr 31 za okres od 20 do 24 V 1937 r.

kościelnymi obstawiony kordonem policji i strażaków. Procesja posuwała się naprzeciwko chłopom wśród bicia dzwonów kościelnych. W podwórzach na ulicy czekali policjanci ukryci z karabinami maszynowymi. Wystąpienie prałata i policji nastąpiło, jak się potem okazało, na skutek wieści, która dotarła do władz i plebanii, że chłopci gromadzą się w Monicach w celu uchwalenia przystąpienia do strajku. Strajk jednak został uchwalony i procesja z prałatem i policją nie powstrzymała chłopów³⁸.

Akcja chłopów sieradzkich była skoordynowana z działaniami władz wojewódzkich SL. Jeden z regionalnych liderów łódzkiego ZMW RP „Wici” i SL Józef Balcerzak przywiózł osobiście pakiety ulotek na wzmiankowany zjazd chłopski w Monicach. Interesujący, obszerny opis niektórych przejawów akcji chłopów sieradzkich znajdujemy w relacji Jana Plewińskiego ze schyłku lat 50. XX w. Okres ponad dwudziestu lat, które upłynęły od wielkiego strajku na wsi latem 1937 r., zapewne nie zatarł szczegółów wspomnień jednego z liderów ruchu ludowego na tym terenie i zarazem jednego z głównych organizatorów akcji protestacyjnej. Plewiński relacjonował, że:

Strajk objął szeroki teren powiatu, lecz byli i tacy do których wiadomość o strajku nie dotarła, jak i tacy którzy chcieli strajk chłopski zbojkotować. Tak pierwszych, jak i drugich starano się przekonać, a jadących do miasta łamistrajków, chłopska milicja porządkowa złożona z ludowców i wicarzy zatrzymywała, zwracając im uwagę zwracała z powrotem do domu i niejednokrotnie gdy nie chcieli tacy posłuchać dobrowolnie, to zwracano ich przymusem i siłą. Na szczęście takich wypadków nie było tak wiele³⁹.

W źródłach znajdujemy pojedyncze wypowiedzi potwierdzające spisane po latach refleksje jednego z aktywniejszych liderów ludowców sieradzkich. Przykładowo dysponujemy wzmianką o udziale w strajku 1937 r. m.in. Antoniego Druszczyńskiego oraz braci Domagałów – Władysława i Czesława, mieszkańców wsi Stanisławów w gminie Złoczew⁴⁰. Domagałowie uczestniczyli w strajku, będąc w straży porządkowej. Bardziej znany z nich Władysław

38 AZHRL, Okręg V – woj. łódzkie, sygn. V/767, k. 34–35, Protokół z narady b. członków BCh z terenu pow. sieradzkiego, odbytej 15 XI 1958 r. w PK ZSL w Sieradzu.

39 Tamże.

40 Archiwum Państwowe w Łodzi Oddział w Sieradzu (dalej: APŁ OS), Związek Bojowników o Wolność i Demokrację Oddział Powiatowy Sieradz (dalej: ZBOWiD OS), sygn. 9, k. 13–15, Życiorysy (odręczne) Antoniego Druszczyńskiego, Czesława i Władysława Domagałów.

(m.in. w latach 1945–1947 prezes ZP SL w Sieradzu) za współdziałal w kierowaniu strajkiem został aresztowany i przez dwa miesiące był pozbawiony wolności w więzieniu w Sieradzu⁴¹. Warto odnotować, iż w ramach represji postrajkowych aresztowano również Plewińskiego. Nie był to jedyny taki przypadek w jego działalności. Ceną za aktywne przeciwstawianie się sanacji były represje ze strony aparatu władzy.

Ludowcy nie rezygnowali z walki, także w następnym – 1938 r. W województwie łódzkim za strajkiem chłopskim opowiadał się zdecydowanie ZW SL. Aktywnie wypowiadali się za nim także m.in. prezes ZW Józef Balcerzak i członek ścisłego kierownictwa Stefan Ignar. Wskazywali oni, że strajk rolny stanowi podstawową formę walki chłopów o prawa polityczne. Na wiecach i zebraniach ludowców wielu uczestników formułowało opinię, że celem strajku będzie zdobycie władzy i utworzenie rządu robotniczo-chłopskiego. Za radykalnymi rozwiązaniami opowiadał się też bohater niniejszego szkicu. W kwietniu 1938 r. Jan Plewiński stwierdził: „Strajk chłopski trwać będzie aż do zwycięstwa, choćby miała się krew połać, choćby przyszło do sytuacji takiej, jak w Hiszpanii. Czas skończyć z takimi rządami i z tymi, którzy przez tyle lat tuczyli się krwią chłopską”⁴².

Część działaczy chłopskich wiązała duże nadzieje z uchwałami planowanego na 24 IV 1938 r. zjazdu ludowców z całego kraju. Jednak do zjazdu nie dopuściły władze sanacyjne. Część aktywu chłopskiego opowiadała się za zignorowaniem zakazu. Ostatecznie do zjazdu nie doszło, gdyż taką uchwałę przyjął NKW SL. W Łódzkim wywołało to konsternację, bowiem przygotowania do niego były zaawansowane, m.in. zorganizowano w powiatach piotrkowskim, sieradzkim i wieluńskim tzw. straż porządkową. W powiecie sieradzkim powstało pięć oddziałów „straży” w gminach Gruszczyce, Rossozycza i Złoczew⁴³. W ruchu ludowym województwa panowało przekonanie, że strajk ponownie wybuchnie. Rozważano także udział ludowców w marszu na Warszawę, co traktowano jako alternatywę dla strajku chłopskiego (podobnie jak w 1937 r.). Atmosfera na wsi była napięta.

W roku 1938 Plewińskiego po raz kolejny spotkały represje władz sanacyjnych. W październiku tego roku został aresztowany „za obrazę moralności”. Skala represji władz wobec ruchu ludowego w regionie łódzkim zmusiła władze SL do podjęcia interwencji. W dniu 26 X 1938 r. delegacja NKW SL została

41 Tamże, k. 14, Życiorys (odręczny) Władysława Domagały.

42 Cyt. za: J. Wawrzyńczyk, *Z dziejów ruchu ludowego w województwie łódzkim w latach 1905–1939*, [w:] *Ruch ludowy w województwie łódzkim...*, s. 64.

43 Tamże.

przyjęta przez wojewodę łódzkiego Henryka Józewskiego, którego poinformowano o ostatnich przypadkach zatrzymań działaczy ludowych. Chodziło tu o m.in. o prezesa ZP SL w Turku Józefa Kucharskiego, działaczy ludowych z Widawy Jana Materki i Lorka (imię nieustalone) oraz wspomnianego Jana Plewińskiego. Wojewoda przyrzekł „zbadać przytoczone przypadki”⁴⁴.

W tym czasie w niektórych powiatach województwa łódzkiego, w tym w sieradzkim, nie brakowało zwolenników radykalnych działań antysanacyjnych. Jednak stanowisko władz centralnych SL było bardziej stonowane. W następnym roku nastroje studziło narastające zagrożenie dla kraju ze strony Niemiec widoczne wyraźnie wiosną 1939 r. Do planowanego strajku chłopskiego, za którym opowiadało się szeregiem działaczy ludowych w Łódzkiem, w tej sytuacji nie doszło.

U schyłku Drugiej Rzeczypospolitej odnotowujemy wyraźne zwiększenie aktywności ruchu ludowego. Dostrzegały te tendencje władze administracyjne w województwie. Szczególnie dotyczyło to powiatów kaliskiego, radomszczańskiego, sieradzkiego i wieluńskiego. Wyrażało się to m.in. w organizowaniu nowych kół tych organizacji oraz w działalności propagandowej i oświatowo-kulturalnej. Aktywną w tym rolę odgrywał Jan Plewiński.

Omawiając ożywienie działalności SL w powiecie sieradzkim, trzeba wspomnieć m.in. o zorganizowaniu szeregu kursów społeczno-politycznych na wsiach przy frekwencji 20–100 osób. Prowadzili je: Adam Banach – prezes powiatowy, Józef Balcerzak – prezes ZW SL i Jan Plewiński – sekretarz ZP. Omawiano: sytuację chłopów w Polsce i na zachodzie Europy, historię ruchu ludowego, sprawy programowe i organizacyjne SL, ruch spółdzielczy. Według wojewody łódzkiego „kładziono nacisk [na te kwestie], wzywając do energicznego organizowania spółdzielni”⁴⁵. W ocenie wojewody: „Dużo aktywności wykazał sekretarz zarządu powiatowego Plewiński Jan, który zorganizował sześć nowych kół, wygłaszając przemówienia na temat konieczności konsolidowania się chłopów – na wszelkich zebraniach organizacyjnych”⁴⁶. W źródłach wojskowych zwrócono uwagę na dwudniowy kurs kulturalno-oświatowy dla członków „Wici” w dniach 27–28 II 1937 r., w rodzinnej wsi Plewińskiego – w Strzałkach, gdzie z prelekcjami wystąpili Antoni Inglot i Adam Banach. Udział w nim wzięło około 80 osób⁴⁷. W sprawozdaniu

44 *Ludowcy łódzcy u wojewody*, „Kurier Polski”, 29 X 1938, nr 297, s. 4.

45 *Sprawozdania miesięczne wojewody łódzkiego. Rok 1938. Legalny ruch polityczny i narodowościowy*, oprac. i red. nauk. J. Walicki i in., Łódź 2012, s. 69.

46 Tamże, s. 70.

47 CAW, SRI DOK nr IV, sygn. I.371.4/A.18, bp., Komunikat informacyjny SRI nr 21.

województwa łódzkiego za maj 1938 r. wzmiankowano, iż z inicjatywy Plewińskiego zorganizowano w końcu maja 1938 r. koło gminne w gminie Majacze-wice⁴⁸. W dniach 26–27 III 1938 r. w Łubnej w gminie Gruszczyce w zorganizowanym dwudniowym kursie uczestniczyło 50–150 osób, a prelegentami byli: wiceprezes ZW SL Stefan Ignar, Adam Banach i Jan Plewiński⁴⁹. Natomiast w połowie maja 1938 r. w Sieradzu przeprowadzona została konferencja prezesów kół SL powiatu sieradzkiego z udziałem około 40 osób. Referat na temat sytuacji politycznej wygłosił wspomniany działacz ZW Stefan Ignar, przemawiał też prezes powiatowy A. Banach – mówił o represjach władz starościńskich, a Plewiński wspominał w swym wystąpieniu o strajku rolnym. Po konferencji uczestnicy udali się na zjazd powiatowy „Wici”⁵⁰. W dniach 9–10 I 1937 r., w Chałupki Małej odbył się kurs ideowo-programowy. W tymże miesiącu odnotujemy siedmiodniowy (21–27 I 1937) kurs dla prowadzących kół w Oraczewie. Wśród podejmowanych najczęściej tematów omawiano: sytuację chłopów w Polsce i świecie, historię ruchu ludowego, kwestie funkcjonowania ruchu spółdzielczego na wsi oraz sprawy programowe i organizacyjne SL. Także w pierwszych miesiącach 1939 r. nie osłabło „tętno” aktywności ludowców sieradzkich. Przeprowadzono zebrania członkowskie poświęcone głównie sprawom samorządowym. Jedną z ciekawszych inicjatyw było przystąpienie w jednym z kół gminy Majacze-wice do zorganizowania sekcji kobiecej⁵¹.

W działalności SL i ZMW RP „Wici” na ziemi sieradzkiej nie brakowało także różnych problemów i napięć. Wśród aktywu nie brakowało sporów wokół taktyki walki z sanacją. Przekładało się to na różne rozgrywki personalne we władzach powiatowych. Z uwagą i ogromną nadzieją były one obserwowane przez administrację wojewódzką. Tak było w pierwszych miesiącach roku, gdy – w ocenie wojewody – „przygotowuje się opozycja przeciwko dotychczasowemu prezesowi powiatowemu Banachowi Adamowi”⁵². Banachowi zarzucano, że nie dość energicznie zajmuje się sprawami partii. Do opozycji przeciw niemu miał należeć także Plewiński⁵³. Jako kandydat na stanowisko

48 *Sprawozdania miesięczne... Rok 1938...*, s. 162.

49 Tamże, s. 96.

50 Tamże, s. 163–164.

51 *Sprawozdania miesięczne wojewody łódzkiego. Rok 1939, część 1: Legalny ruch polityczny i narodowościowy*, oprac. i red. J. Walicki i in., Łódź 2012, s. 39.

52 Tamże, s. 65.

53 Tak to oceniała administracja wojewódzka: „Należy zaznaczyć, że przeciwko dotychczasowemu prezesowi Banachowi wytworzyła się opozycja, do której m.in. należał

prezesa powiatowego SL wysuwany był Franciszek Koziół ze wsi Wilamów, który coraz częściej udzielał się w terenie i znany był jako stary działacz ludowy. Do oczekiwanych przez wojewodę zmian w sieradzkim SL jednak nie doszło. Na zebraniu 19 III 1939 r. wybrano nowy zarząd, ale w dużej mierze w dotychczasowym kształcie personalnym. Prezesem powiatowym pozostał A. Banach, a sekretarzem ZP Plewiński. Obok nich w zarządzie powiatowym znaleźli się też: Marcin Zając, Władysław Domagała, Stanisław Lesiak, Franciszek Olejniczak, Franciszek Koziół, Stanisław Niewiecki, Antoni Kornacki i Franciszek Machała⁵⁴.

Prezentując aktywność polityczną Plewińskiego w drugiej połowie lat 30. XX w., nie można pominąć jego udziału w przedsięwzięciach na rzecz współpracy ludowców z socjalistami. W tym okresie zacieśniło się współdziałanie tych nurtów politycznych na gruncie walki z sanacją. Nasilenie współpracy obserwujemy od 1935 r. Na szczeblu regionalnym odnotujemy udział socjalistów w imprezach organizowanych przez SL i „Wici”, natomiast ludowcy gościli na imprezach PPS. Jak zauważono w administracji wojewódzkiej, przemówienia działaczy PPS i klasowych związków zawodowych na imprezach organizowanych przez ruch ludowy ograniczały się do krótkich pozdrowień od klasy robotniczej dla ruchu ludowego, zapewnień o współpracy oraz wspólnych interesach chłopów i robotników, a także o gotowości do obrony zagrożonych granic⁵⁵. Socjaliści odwiedzający sieradzkich ludowców to przeważnie działacze ze Zduńskiej Woli i Łodzi. Także nasz bohater miał w tych działaniach swój udział. Plewiński wystąpił z krótkim przemówieniem na obchodach „święta robotniczego” (1 maja 1939) w Zduńskiej Woli⁵⁶. W 1939 r. w obchodach święta ludowego w Dąbrowie Wielkiej uczestniczył Bronisław Langner z Zduńskiej Woli, największego ośrodka przemysłowego ziemi sieradzkiej, zarazem miasta o silnych wpływach PPS.

W ostatnich miesiącach przed wybuchem II wojny światowej doszło do ważnego wydarzenia w działalności ludowców z regionu łódzkiego. Było nim spotkanie z przywódcą SL i w przeszłości trzykrotnym premierem Rzeczypospolitej – Wincentym Witosem. Delegaci powiatowej organizacji SL Adam Banach i zapewne także Jan Plewiński oraz kilku innych działaczy

również Plewiński Jan, sekretarz Zarządu Powiatowego. Banachowi zarzucano małą aktywność. Mimo to Banach został jednogłośnie wybrany prezesem”. Por.: tamże.

54 Tamże.

55 Tamże.

56 Tamże, s. 116.

sieradzkich wzięli udział w rozpoczętym 13 VI 1939 r. w Łodzi okręgowym zjeździe delegatów kół SL z województwa łódzkiego⁵⁷. Przybył m.in. sekretarz generalny SL były poseł Kazimierz Bagiński i wiceprezes NK Stanisław Mikołajczyk. Według relacji miejscowej prasy – „Obrady zjazdu są poufne”⁵⁸. W dniu następnym dużym wydarzeniem było pojawienie się na obradach przywódcy ruchu ludowego Wincentego Witosa, który kilka miesięcy wcześniej powrócił do kraju z emigracji. Prezes SL wygłosił referat na temat sytuacji politycznej. Po zjeździe odbyła się poufna konferencja Witosa z łódzkimi działaczami SL⁵⁹. Relację z tego spotkania aktywu ruchu ludowego złożył na posiedzeniu ZP w Sieradzu w dniu 25 czerwca tegoż roku jego prezes powiatowy A. Banach. Nawiązując do wypowiedzi czołowych działaczy SL, ocenił, iż jakkolwiek SL na pierwszym miejscu stawia dobro państwa, nie rezygnuje jednak z żądania zmiany ordynacji wyborczej i powołania rządu zaufania narodowego. Pierwszym etapem walki o wpływ na rząd ma być – zgodnie z zaleceniem Witosa – opanowanie przez SL wszystkich organizacji wiejskich. Postanowiono przeto wezwać członków wszystkich kół SL do wstępowania w szeregi różnych organizacji, zwłaszcza zaś rolniczych”⁶⁰.

W ostatnich miesiącach przed wybuchem II wojny światowej zmieniła się sytuacja życiowa Plewińskiego, co odnotowała administracja wojewódzka. W Sprawozdaniu wojewody za maj 1939 r. odnotowano, że: „Mało aktywny od pewnego czasu sekretarz Zarządu Powiatowego Plewiński Jan wznowił działalność. Plewiński mianowicie otrzymał posadę w Państwowym Zakładzie Ubezpieczeń Wzajemnych, w związku z czym objeżdża powiat, zwołując zebrania dla uświadamiania chłopów o konieczności ubezpieczenia się, a jednocześnie porusza tematy polityczne”⁶¹.

57 O udziale Plewińskiego można wnioskować z meldunku SRI DOK nr IV w Łodzi. Napisano tam, że w zjeździe wzięli udział „prezesi i sekretarze zarządów powiatowych ze wszystkich powiatów”. Zob.: CAW, SRI DOK nr IV, sygn. I.371.4/A.20, bp., Tygodniowy meldunek sytuacyjny nr 24 od dnia 12 do 18 czerwca 1939 r.

58 *Wincenty Witos w Łodzi na zjeździe Str. Ludowego*, „Ilustrowana Republika”, 15 VI 1939, nr 163, s. 7.

59 Tamże; *Witos bawił w Łodzi na naradzie okręgowej Stronnictwa Ludowego*, „Głos Poranny”, 15 VI 1939, nr 163, s. 7; *Obywatel Witos i Bagiński w Łodzi*, „Łódzianin”, 14 VI 1939, nr 164, s. 6.

60 *Sprawozdania miesięczne... Rok 1939...* Por. także: CAW, SRI DOK nr IV, sygn. I.371.4/A.20, bp., Tygodniowy meldunek sytuacyjny nr 24 od dnia 12 do 18 czerwca 1939 r.

61 *Sprawozdania miesięczne... Rok 1939...*, s. 117.

W walce z okupantem hitlerowskim

Po zakończeniu wojny obronnej we wrześniu 1939 r. ziemia sieradzka znalazła się na obszarze ziem wcielonych do Rzeszy Niemieckiej, stała się częścią prowincji Reichsgau Wartheland (Kraj Warty)⁶². Okupacyjny powiat sieradzki znalazł się w rejencji kaliskiej (w 1940 r. przemianowanej na rejencję łódzką). Szok spowodowany wojenną klęską nie załamał oporu społeczeństwa wobec niemieckiego okupanta. Już od pierwszych tygodni okupacji zainicjowane zostały działania konspiracyjne⁶³. Główny nurt tych działań związany był z aktywnością struktur Służby Zwycięstwu Polski (SZP), przekształconej w Związek Walki Zbrojnej (ZWZ), a w 1942 r. w Armię Krajową. Jesienią osoby związane z ruchem ludowym podjęły próby zorganizowania struktur konspiracji antyhitlerowskiej. Nawiązywano też kontakty ze SZP-ZWZ. Aktywną działalność konspiracyjną podjęli ludowcy, głównie młodzi działacze związani wcześniej z organizacją „Wici” z powiatu sieradzkiego. Kluczową postacią był tu pochodzący z Charłupi Małej Wojciech Janczak⁶⁴. Wchodził on – obok m.in. Stefana Ignara, Stanisława Bańczyka, Józefa Resztaka, Józefa Krzemińskiego i Adama Banacha – w skład wyłonionej pod koniec zimy 1940 r. kilkusobowej grupy kierującej ludową konspiracją w województwie łódzkim. Ta wchodziła w skład ogólnopolskiej sieci konspiracyjnej organizacji noszącej kryptonim „Roch” i będącej kontynuacją przedwojennego SL⁶⁵. W lutym 1940 r. Centralne Kierownictwo Ruchu Ludowego (CKRL) zaleciło tworzenie na wszystkich szczeblach organizacyjnych tzw. trójek politycznych. Ich składy były powoływane przez instancje wyższe. Po utworzeniu

62 Por. szerzej: K. Lesiakowski, *Hitlerowcy w Sieradzu 1939–1945*, [w:] *Sieradz. Dzieje miasta od 1939 roku*, pod red. K. Lesiakowskiego, Łódź–Sieradz 2014, s. 57–76; J. Milczarek, *Powiat sieradzki w latach okupacji hitlerowskiej*, [w:] *Szkice z dziejów Sieradzkiego*, Łódź 1977, s. 516–524.

63 Na temat sieradzkiej konspiracji podczas okupacji hitlerowskiej por. szerzej: tamże.

64 S. Jarecka-Kimłowska, *Wojciech Janczak „Kostrzewa” 1912–1945*, [w:] *Nie wszystko umiera. Szkice biograficzne żołnierzy BCh*, Warszawa 1976, s. 62–72; *Księga poległych...*, s. 102–103; *Słownik biograficzny działaczy ruchu ludowego...*, s. 156–157; *Słownik biograficzny żołnierzy Batalionów Chłopskich*, oprac. i red. M. Wojtas, t. IV, Lublin 2007, s. 212.

65 E. Nowak, *Bataliony Chłopskie w okręgu łódzkim – organizacja i formy działalności*, „Rocznik Łódzki” 1995, t. XLII, s. 87–127; Z. Nowiński, *Ruch ludowy na terenie województwa łódzkiego w okresie okupacji hitlerowskiej (1939–1945)*, [w:] *Ruch ludowy w województwie łódzkim...*, s. 123–124. O powstaniu konspiracji ludowej podczas okupacji hitlerowskiej por. szerzej: K. Banach, *Z dziejów Batalionów Chłopskich. Wspomnienia. Rozważania. Materiały*, Warszawa 1984, s. 105–118; J. Gmitruk, *Bataliony Chłopskie. Konspiracyjna organizacja ruchu ludowego*, Warszawa 2015.

Batalionów Chłopskich do kierownictwa politycznego ludowców na danym terenie wchodził też ich lokalny komendant. W późniejszym okresie skład tych struktur zwiększono do pięciu osób (zwano je „piątkami politycznymi”, a pod koniec okupacji używano też terminu „zarządy”).

Struktury konspiracji ludowej w Sieradzkim tworzyły się już od listopada 1939 r., głównie w oparciu o aktywny SL i ZMW RP „Wici”. Pierwsze z nich organizowali Aurelia Duszyńska i Wojciech Janczak⁶⁶. W efekcie powstało szereg luźno z sobą powiązanych grup konspiracyjnych liczących po kilkanaście osób. Według późniejszych relacji, grupy te liczyły po 25 osób. Owe „25-piątki” miały być zaczątkiem działalności konspiracji ludowej⁶⁷.

W tych pierwszych działaniach w tworzeniu podziemnych struktur ruchu ludowego w Sieradzkim Jan Plewiński zapewne nie brał udziału. W listopadzie 1939 r. stał się jedną z ofiar represji okupanta niemieckiego. W tym czasie Niemcy przeprowadzili masowe aresztowania, głównie wśród inteligencji i osób znanych z działalności społecznej i politycznej. Według zeznań Plewińskiego z 1967 r., aresztowano około 300 osób, natomiast on został zatrzymany już 7 listopada. Uwięziony Plewiński był świadkiem selekcji wśród więźniów i wywiezienia w nieznanym kierunku ponad dwudziestu wytypowanych osób. Plewiński wówczas nie wiedział, jaki był dalszy los tych więźniów⁶⁸. W dniu 14 listopada zostali oni zamordowani przez Niemców na cmentarzu żydowskim⁶⁹. Dopiero po ucieczce z sieradzkiego więzienia przed Bożym Narodzeniem 1939 r. Plewiński dowiedział się o egzekucji dwudziestu zakładników. Warto wspomnieć, iż po zakończeniu okupacji hitlerowskiej władze Sieradza powołały społeczny komitet, który miał zająć się ekshumacją zakładników pochowanych w zbiorowej mogile na żydowskim kirkucie w Dzigorzewie. W komitecie tym działał – obok przedstawicieli władz miasta, proboszcza sieradzkiego ks. Apolinarego Leśniewskiego, przedstawicieli partii politycznych i organizacji społecznych – także Jan Plewiński jako przedstawiciel SL. Ekshumację przeprowadzono 24 X 1945 r. Uczestniczył w niej (identyfikując kilka ciał) bohater niniejszego szkicu⁷⁰. Po ekshumacji wydobyte zwłoki uroczyście pochowano na cmentarzu parafialnym.

66 J. Milczarek, dz. cyt., s. 518–520.

67 AZHRL, Okręg V – woj. łódzkie, sygn. V/767, k. 36, Protokół z narady b. członków BCh z terenu pow. sieradzkiego, odbytej 15 XI 1958 r. w PK ZSL w Sieradzu.

68 AIPN OŁ, Okręgowa Komisja Badania Zbrodni Hitlerowskich w Łodzi, sygn. DS 235/67.

69 Szerzej zob.: K. Lesiakowski, *Polityka wobec ludności polskiej 1939–1945*, [w:] *Sieradz...*, s. 105–106; J. Pietrzak, J. Szubza, *Sieradzcy zakładnicy*, Sieradz 2011, s. 25–39.

70 Tamże.

Jak wspomniano, na czoło struktur konspiracji ludowej w województwie łódzkim wysuwał się mieszkaniec podsieradzkiej Charłupi Małej – Wojciech Janczak. Nawiązywał on kontakty z tworzącymi się już ośrodkami, organizował sieć łączności, a w końcu 1939 r. reprezentował region łódzki w rozmowach przeprowadzanych w Warszawie między działaczami SL i młodzieżowych organizacji wiejskich ZMW RP „Wici” i ZMW „Siew” w celu podjęcia wspólnych działań⁷¹. Starszy brat Wojciecha, znany działacz ludowy ziemi sieradzkiej Stanisław Janczak wspominał, iż pierwsze struktury konspiracji ludowej powstawały na tym terenie z początkiem 1940 r. Jak po latach relacjonował – „Prawdą jest, że działacze Ruchu Ludowego nie tylko w marcu czy kwietniu 1940 roku, ale już w styczniu i lutym tegoż roku zwoływali się i opracowywali kontury swojej organizacji do udziału w walce z okupantem”⁷².

Struktura terytorialna BCh uformowała się w 1941 r. Województwo łódzkie tworzyło Okręg V, na czele którego stał Komendant. Był nim Wojciech Janczak ps. „Kostrzewa”, a po jego aresztowaniu przez gestapo w styczniu 1942 r. – Józef Krzemiński ps. „Kłos”. Powiat sieradzki tworzył Obwód VI całej konspiracji ludowej⁷³.

Jan Plewiński po ucieczce w końcu 1939 r. z więzienia sieradzkiego nawiązał kontakty z tworzącymi się już wcześniej grupami konspiracyjnymi. W kwietniu 1940 r. uczestniczył w formowaniu pierwszej regionalnej struktury podziemia ludowego. Wtedy, około 15 kwietnia 1940 r. w Sieradzu w mieszkaniu Stanisława Krzywańskiego przy ul. POW 4 (po II wojnie światowej ul. 15 grudnia), z inicjatywy Wojciecha Janczaka odbyło się zebranie założycielskie organizacji konspiracyjnej ruchu ludowego w powiecie sieradzkim. Obok gospodarza lokalu wzięli w nim udział także: wspomniany czołowy działacz Wojciech Janczak, Adam Banach, Jan Plewiński, Władysław Domagała oraz Józef Krzywański⁷⁴. Podczas spotkania uformowane zostało pierwsze kierownictwo powiatowe konspiracyjnego SL. Ukonstytuowała się „trójka” powiatowa. Jej uczestników, w tym Plewińskiego, zaprzysięgł Wojciech Janczak. Obok Plewińskiego w skład owej „trójki” wchodził Adam Banach – jako jej przewodniczący i Władysław Domagała ps. „Brzoza”. Domagała był pierwszym komendantem „Chłostry”

---

71 Z. Nowiński, dz. cyt., s. 122–124.

72 APŁ OS, ZBOWiD OS, sygn. 12, k. 20, Wyciąg z listu S. Janczaka (Uwagi do uwag ppłk Zygmunta Waltera-Janke).

73 E. Nowak, dz. cyt., s. 109–110.

74 APŁ OS, Związek Walki Zbrojnej Armia Krajowa Obwód Sieradzki (dalej: ZWZ-AK OS), sygn. 12, k. 20, Wyciąg z listu S. Janczaka...

i następnie BCh w obwodzie sieradzkim⁷⁵. Już w czerwcu 1941 r. został aresztowany przez gestapo, po czym został wywieziony do obozu koncentracyjnego. W „trójce” sieradzkiej Domagałę zastąpił nowy komendant obwodu BCh Józef Strumiński ps. „Podolski”. W dniu 9 IV 1944 r. aresztowany został również A. Banach. W schyłkowym okresie okupacji (po aresztowaniu Banacha) na terenie opisywanego powiatu pracą konspiracyjną ludowców kierowała „piątka polityczna”: Jan Plewiński jako przewodniczący, Józef Strumiński ps. „Podolski” (komendant powiatowy BCh), Franciszek Kozioł, Franciszek Olejniczak i Adam Kobiela ps. „Brzeziński” – zastępca przewodniczącego⁷⁶. Zastępcą komendanta powiatowego BCh był Adam Walaszczyk, czasami wymieniany błędnie jako członek „5” sieradzkiej w latach 1944–1945.

Do zadań Plewińskiego należało zaprzysięganie osób przystępujących do działalności konspiracyjnej w powiecie sieradzkim. W konspiracji używał on pseudonimu „Janek”. W „trójce” sieradzkiej kluczową rolę odgrywał Adam Banach, bliski współpracownik Wojciecha Janczaka. W latach 1940–1944 pełnił funkcję zastępcy komendanta BCh na tereny włączone do Rzeszy⁷⁷. Ostatnim komendantem VI Obwodu BCh był Józef Strumiński ps. „Brzoza” (od połowy 1944 r. do końca okupacji, czyli 24 I 1945 r., kiedy Sieradz został oswobodzony spod niemieckiej niewoli).

Plewiński działał także w szeregach wpierw Straży Chłopskiej („Chłostry”), następnie w BCh⁷⁸. Na temat jego ówczesnej działalności, poza informacjami o jego wysokiej pozycji w strukturach konspiracji lokalnej, nie znamy zbyt wielu szczegółów. Z lakonicznej deklaracji z 1946 r. wiemy, że organizował drużyny i plutony BCh, zajmował się też przenoszeniem konspiracyjnej poczty do sąsiednich powiatów (łaskiego, kaliskiego, wieluńskiego i turckiego). Jak relacjonował: „Przenoszenie odbywało się pieszo, przeważnie

75 Według jego własnego życiorysu – w maju 1940 r. został zaprzysiężony jako pierwszy komendant „Straży Chłopskiej” w Obwodzie BCh w pow. sieradzkim (w następnym roku nastąpiło przemianowanie SCh na Bataliony Chłopskie). Dnia 12 VI 1941 r. został aresztowany, a następnie więziony w różnych więzieniach i obozach. Zob.: APŁ OS, ZBOWiD OS, sygn. 4, k. 56, Deklaracja członkowska Władysława Domagały; tamże, sygn. 9, k. 14, Życiorys Władysława Domagały [1946].

76 AZHRL, Okręg V – woj. łódzkie, sygn. V/767, k. 38–39, Protokół z narady b. członków BCh z terenu pow. sieradzkiego z 15 XI 1958 r.

77 Po aresztowaniu A. Banacha funkcję zastępcy komendanta okręgu V na ziemi wcielonej do Rzeszy objął Czesław Rozłuski ps. „Słota”. Zob.: APŁ OS, ZWZ-AK OS, sygn. 12, k. 47, oprac. K. Sztok, *Działalność Batalionów Chłopskich na terenie pow. sieradzkiego*, Zduńska Wola XI 1972.

78 APŁ OS, ZBOWiD OS, sygn. 5, k. 135, Karta członkowska Jana Plewińskiego.

nocami”⁷⁹. W związku z pełnioną funkcją wspominał, że zaprzysiągł „z własnych ust sto trzydzieści ludzi”⁸⁰. O fakcie takim znajdujemy informację w relacji Józefa Rychlińskiego z Izabelowa (gmina Wojsławice), który podał, iż został w 1940 r. zaprzysiężony na komendanta gminnego przez Jana Plewińskiego⁸¹. Ze względu na warunki okupacji działalność BCh w Sieradzkim koncentrowała się na sprawach organizacyjnych (tworzeniu w terenie struktur organizacji i przygotowaniu BCh na okres po oswobodzeniu kraju spod okupacji hitlerowskiej), jak i różnych przedsięwzięciach o charakterze informacyjno-propagandowym i szkoleniowym. W pewnych działaniach dywersyjnych (w ograniczonej skali), w czynnej walce z okupantem uczestniczył jedynie Józef Gołębiowski pseud. „Okopski”, żołnierz BCh ze Zduńskiej Woli⁸².

Warto nadmienić, iż po zakończeniu II wojny światowej władze wojskowe przeprowadziły akcję weryfikacji stopni wojskowych żołnierzy BCh. Tę procedurę przeszedł także Jan Plewiński. W dniu 10 X 1945 r. decyzją Komisji Likwidacyjnej ds. Żołnierzy BCh działającej przy Dowództwie Okręgu Wojskowego w Łodzi otrzymał stopień kapitana⁸³.

Ważnym wydarzeniem w funkcjonowaniu struktur podziemnego ludowego ruchu oporu w Sieradzkim była odbyta w Borkach Drużbińskich (w gospodarstwie Kazimierza Leszki) w dniach 27–28 XII 1944 r. ostatnia odprawa komendantów gminnych BCh z udziałem m.in. komendanta BCh na ziemiach wcielonych do Rzeszy Czesława Rozłuskiego ps. „Słota”. Niestety informacje o przebiegu tej odprawy są lakoniczne i nie wiemy czy uczestniczył w niej Jan Plewiński – szef podziemnych struktur ruchu ludowego, przewodniczący „5” „Rocha” w obwodzie VI Sieradzkim. Okupacja niemiecka dobiegała końca. Podziemne struktury antyhitlerowskie, w tym BCh, przygotowywały się na wkroczenie Armii Radzieckiej do Łódzkiego. Po 20 I 1945 r. obszar powiatu sieradzkiego oswobodziły spod niemieckiej okupacji jednostki wojsk radzieckich (stolica powiatu została przejęta 24 stycznia). Żołnierze BCh uczestniczyli w likwidacji niedobitków Wehrmachtu, a następnie w oparciu o przygotowane kadry zaangażowali się w tworzenie w powiecie posterunków Milicji Obywatelskiej. Jakiś czas – za zgodą wojskowych władz radzieckich – funkcję komendanta powiatowego milicji pełnił Józef Strumiński, komendant BCh w podziemiu antyhitlerowskim. Ludowcy, w tym Jan Plewiński przygotowywali się do objęcia władzy w powiecie.

79 Tamże.

80 Tamże.

81 APŁ OS, ZBOWiD OS, sygn. 9, k. 44, Życiorys Józefa Rychlińskiego.

82 Tamże, k. 23, Życiorys Józefa Gołębiowskiego; J. Milczarek, dz. cyt., s. 520–521.

83 APŁ OS, ZBOWiD OS, sygn. 5, k. 135, Karta członkowska Jana Plewińskiego.

Zakończenie

Biografia Jana Plewińskiego (1898–1970), prowincjonalnego działacza ruchu ludowego, obejmuje realia trzech okresów historycznych: dwudziestolecia niepodległości Polski 1918–1939, dramatycznego czasu okupacji hitlerowskiej oraz pierwszych dekad powojennej Polski Ludowej. W okresie międzywojennym bohater szkicu stawiał pierwsze kroki w świecie polityki i działalności społecznej, by wkrótce podejmować coraz bardziej odpowiedzialne wyzwania w kręgach ludowców powiatu sieradzkiego. Instytucjonalnie od roku 1923 związał się z PSL „Wyzwolenie”, a następnie, od 1931 r., działał w Stronnictwie Ludowym. Najsilniejszą pozycję polityczną wypracował sobie w latach 30. XX w., zarówno w SL jak i ZMW RP „Wici”. Od 1934 r. wchodził w skład Zarządu Powiatowego SL, w rok później objął funkcję sekretarza powiatowego i pisał ją do wybuchu II wojny światowej. W latach 1935–1936 stał na czele powiatowych struktur ZMW RP „Wici”. W drugiej połowie lat 30. wypłynął na szersze wody polityczne – w 1936 r. wybrany został do Zarządu Wojewódzkiego SL w Łodzi. W latach 1936–1938 był członkiem Zarządu Wojewódzkiego ZMW RP „Wici”.

Jan Plewiński był związany ze środowiskiem młodych, radykalnych działaczy ludowych, którzy skupili się wokół wydawanego wprawdzie w Poznaniu, a następnie w Łodzi czasopisma „Chłopskie Życie Gospodarcze”. Był cenionym prelegentem i często występował podczas publicznych zgromadzeń organizowanych przez sieradzki ruch ludowy. Współorganizował wielki strajk chłopski w 1937 r. Za swą działalność przeciw władzy sanacyjnej był w okresie Drugiej Rzeczypospolitej kilkakrotnie więziony.

Na początku okupacji hitlerowskiej (listopad–grudzień 1939) w ramach antypolskich represji okupanta został osadzony w więzieniu w Sieradzu. Po ucieczce z więzienia włączył się aktywnie w tworzenie struktur konspiracji ludowej. Należał do kierownictwa lokalnego tej konspiracji: wchodził w skład „trójki” a następnie „piątki” powiatowej SL „Roch”, a w latach 1944–1945 stanął na czele konspiracji ludowej powiatu sieradzkiego. Był także żołnierzem „Chłostry”, a od 1941 r. Batalionów Chłopskich. Równie bogata jest biografia Plewińskiego po drugiej wojnie światowej.

Wnikliwe prześledzenie losów Jana Plewińskiego pozwala zaliczyć go do grona najwybitniejszych w dziejach najnowszych działaczy ludowych ziemi sieradzkiej.

Bibliografia

Źródła archiwalne

- Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej Oddział w Łodzi
Materiały KW MO w Łodzi z lat 1960–1961
Okręgowa Komisja Badania Zbrodni Hitlerowskich w Łodzi
- Archiwum Państwowe w Łodzi
Urząd Stanu Cywilnego Burzenin
Urząd Wojewódzki Łódzki
- Archiwum Państwowe w Łodzi Oddział w Sieradzu
Związek Bojowników o Wolność i Demokrację Oddział Powiatowy Sieradz
Związek Walki Zbrojnej-Armia Krajowa Obwód Sieradzki
- Archiwum Zakładu Historii Ruchu Ludowego
Okręg V – woj. łódzkie, sygn. V/767
- Centralne Archiwum Wojskowe
Komunikaty Informacyjne Samodzielnego Referatu Informacyjnego DOK nr IV

Źródła drukowane

- „Chłopskie Życie Gospodarcze” 1935, 1936, 1937
- „Głos Poranny” 1939
- „Ilustrowana Republika” 1939
- Księga poległych i pomordowanych żołnierzy Batalionów Chłopskich 1940–1945*, Warszawa 1995.
- „Kurier Polski” 1938
- „Łódzianin” 1939
- Sprawozdania miesięczne wojewody łódzkiego. Rok 1938. Legalny ruch polityczny i narodowościowy*, oprac. i red. nauk. J. Walicki i in., Łódź 2012.
- Sprawozdania miesięczne wojewody łódzkiego. Rok 1939, część 1: Legalny ruch polityczny i narodowościowy*, oprac. i red. J. Walicki i in., Łódź 2012.
- „Ziemia Sieradzka” 1920

Literatura

- Aneksy – członkowie Zarządu Łódzkiego Związku Młodzieży Wiejskiej*, zestawiał W. Piątkowski, [w:] *Ruch ludowy w województwie łódzkim. Sesja popularno-naukowa Łódź 14–15 X 1965*, pod red. E. Podgórskiej, Łódź 1968.
- Banach K., *Z dziejów Batalionów Chłopskich. Wspomnienia. Rozważania. Materiały*, Warszawa 1984.
- Gmitruk J., *Bataliony Chłopskie. Konspiracyjna organizacja ruchu ludowego*, Warszawa 2015.
- Jarecka-Kimłowska S., *Wojciech Janczak „Kostrzewa” 1912–1945*, [w:] *Nie wszystko umiera. Szkice biograficzne żołnierzy BCh*, Warszawa 1976.

- Lesiakowski K., *Hitlerowcy w Sieradzu 1939–1945*, [w:] *Sieradz. Dzieje miasta od 1939 roku*, pod red. K. Lesiakowskiego, Łódź–Sieradz 2014.
- Lesiakowski K., *Polityka wobec ludności polskiej 1939–1945*, [w:] *Sieradz. Dzieje miasta od 1939 roku*, pod red. K. Lesiakowskiego, Łódź–Sieradz 2014.
- Milczarek J., *Powiat sieradzki w latach okupacji hitlerowskiej*, [w:] *Szkice z dziejów Sieradzkiego*, Łódź 1977.
- Nowak E., *Bataliony Chłopskie w okręgu łódzkim – organizacja i formy działalności*, „Rocznik Łódzki” 1995, t. XLII.
- Nowiński Z., *Ruch ludowy na terenie województwa łódzkiego w okresie okupacji hitlerowskiej (1939–1945)*, [w:] *Ruch ludowy w województwie łódzkim. Sesja popularno-naukowa Łódź 14–15 X 1965*, pod red. E. Podgórskiej, Łódź 1968.
- Olejnik L., *Jan Plewiński (1898–1970). Działalność społeczno-polityczna po II wojnie światowej*, „Rocznik Historyczny Muzeum Historii Ruchu Ludowego” 2021, nr 37.
- Piątkowski W., *Łódzki Związek Młodzieży Wiejskiej (1928–1939)*, [w:] *Ruch ludowy w województwie łódzkim. Sesja popularno-naukowa Łódź 14–15 X 1965*, pod red. E. Podgórskiej, Łódź 1968.
- Pietrzak J., Szubzda J., *Sieradzcy zakładnicy*, Sieradz 2011.
- Rzepeccy K. i T., *Sejm i Senat 1928–1933. Podręcznik zawierający wyniki wyborów w województwach, okręgach i powiatach, podobizny posłów sejmowych i senatorów, statystyk i mapy poglądowe*, Poznań 1928.
- Słownik biograficzny działaczy ruchu ludowego. Makieta*, Warszawa 1989.
- Słownik biograficzny żołnierzy Batalionów Chłopskich*, oprac. i red. M. Wojtas, t. IV, Lublin 2007.
- Słownik biograficzny żołnierzy Batalionów Chłopskich*, oprac. i red. M. Wojtas, t. V, Lublin 2009.
- Socha J., *Polskie Stronnictwo Ludowe „Wyzwolenie” w Sieradzkim (1915–1931). Część II. Rozwój organizacyjny i wpływy polityczne*, „Rocznik Łódzki” 1977, t. XXII.
- Świniarska K., *Adam Banach (1907–1945)*, „Na Sieradzkich Szlakach” 2007, nr 2–3 (86–87).
- Wachowska B., *Życie polityczne powiatu sieradzkiego w latach 1918–1939*, [w:] *Szkice z dziejów Sieradzkiego*, Łódź 1977.
- Wawrzyńczyk J., *Z dziejów ruchu ludowego w województwie łódzkim w latach 1905–1939*, [w:] *Ruch ludowy w województwie łódzkim. Sesja popularno-naukowa Łódź 14–15 X 1965*, pod red. E. Podgórskiej, Łódź 1968.